

ههريما كوردستانا عيراقى

بنگههى روناكىر يا گهلاویز

بيسته مين فيسته فلا كهلاویز - كورستان

بنگههى روناكىر يا گهلاویز

(٢٠١٦ - ٢٠١٥)

ئيزدييى وەك بنگههى هەستا هەپيار ييا ناسناما كوردى ييا نەتهوى د رومانا

(چىروكا گزىرتەي) ييا ياشار كەمالىدا

فەكولينەكه

بۇ لېشنا هەلسەنگاندنا بيسته مين فيسته فلا كهلاویز - دھۆك وەك پشكەك ژ پشكدارى و وەرگرتنا
ئەفي فەكولينى دبوارى ئەدھبى كوردى د فيسته فلا كهلاویزدا

ژ لايى فەكولەر

نهزاد محمد پير موسا

پشقا زمانى كوردى، كوليزا زانستىن مرؤفایەتى، زانکۈيا دھۆك، ههريما كورستانى، عيراق

هاتىيە ئامادەكرن

كوردى ٢٧١٦

"ئەگەر باس باسى من بىت، ژزاروکانىيىما من وئىشە چوگھورىن پېكىنەتاتى يە.
ئەو رۆز ئەقىرىخە يالى من بىيىن ب دوماھى ھەنە. راستەقىنى ژكىشە دەستىپىلىكتە. خەيال ژكىشە پەريدا دېن.
گەلوھوين دكارن سنورى قان ھەردوويان نىشانى من بىدەن.

"ب قى ئاوايى من ھائزىنەبويه كوب تالانكرنارەك كەلتۈرۈن مروقايەتى يى رەھىن خودەردى كرىنە.
پەقچۇونىن مروقىن ھوقبەر و مروقىن راسەرگەلەك خەسار دانە مروقايەتى يى.

"ب دويىشدا ژددولەتىيىن نەتەوە - دەولەت دەركەفتىنە رۆزەقى. ئەقە ژقىيرە يەك - جورە كەلتۈر، يەك - جورە
مروق، يەك جورە - زمان ھاقىتە رۆزەقى. ئىيدى جىهانى ھىدى ھىدى تىيگەھاشتن كرييە كوب يەك - جورە يى
دىيموكراسى يى راستىن پېكىن و يەل ھەمبەر زمان و كەلتۈرۈن كۆئىدى بەرب وندابۇونى ۋە دېن ب نىزىك تىيداينە
كوب ھىيماندەر تەقگەريانە.

"جىهان باغچەيەكى كەلتۈرانە كوب ھەزاران كولىيكان پىك ھاتىيە. كەلتۈران ھەر دەم ھەقىدۇو خودان كرىنە. ھەر
كەلتۈر ژبۇ مروقايەتى يى دەولەمەندىيەكە. شارستانىيان ژەقىدۇو خودان كرىنە. ئەردى ئەنادۇلىيابىي ژقى
دەولەمەندىي وەك شاھەكى دايىه ژيانىدۇن. دەم كۈز جىهانى كولىيكلەك كېيىم بىتتە، تى وى رامانى كورۇنگەك، بېنەك
و نىدابۇويه. جىهان باغچەيەكى كەلتۈرى يە كوتىيدا ب ھەزاران كولىيلىك ھەنە، ئەق دەولەمەندىيا مروقايەتى يى
يە. وەلاتىن وەكوبىي مە باغچە بىيىن كەلتۈرى نە كوب سەدان كولىيلىك لى ھەنە.

"ھەق - خودانكرنارەندا چانداز ھەتا ئەمپىيالىزمى دەم كرىيە. تىيگەھا مروقىن ھوق و مروقىن پېشىقەرۇل رىنيسانسى
دەركەتىيەپىش . و مىتىنگەران (داگىرەكەر) ل سەر چانداز كۈوان وەكۈ پاشقەرۇپە ژراندىنە ھەول دانە كوچاندا
خود بىسە پىيىن.

ياشار كەمال، ئەو باغچەيَا هزار گول، (بەلاڻوک ، ٢٠٠٩ ،

ئىزدىيى وەك بىنگەھى هەستا ھەۋپار يا ناسناما كوردى يا نەتهوى د رۇمانا
(چىروكا گزىرتهى) يا ياشار كەماليدا

نهوزاد محمد پير موسا

پشقا زمانى كوردى، كولىزا زانستىن مرۇۋايەتى، زانكۈيا دھۆك، هەرىمما كوردىستانى، عىراق
Email: PIRMOSA@UOD.AC

پوخته

د قى فەكولينا ب ناڭى {ئىزدىيى وەك بىنگەھى هەستا ھەۋپار يا ناسناما كوردى يا نەتهوى د رۇمانا
(چىروكا گزىرتهى) يا ياشار كەماليدا} يدا، دياربو ئەھى دەپلىخانى - كوردىستان - كەمەنچە د ناڭ
قى بەرھەمیدا ئاۋىتە كرینە. ئاخا (مېرخاسان - كوردىستان) كەمەنچە د ناڭ
مېرخاسى چىايىن (كورد) كرینە ھېيىتىنى شارستانىيەكا جىهانى و كاكلا مروف و مروۋايەتى يى. ئەھى
تەۋايا ستويىن يى نەتهوھبۇونى مينا (ئاخ، گەل، زمان، دېرۇك، كەلتۈر، ئابور، هەستا ھەۋپار، دىن...
ھەندى) د ناڭ قى رۇمانىدا نەھەر و زىندى كرینە. ياشار كەمەنچە شىايىھ ب ھەزىز و بىرەز و بىرداڭا خوه
يا كورد و كوردىستانى رۇمانەكا نەتهوى يا (ناسناما نەتهوى يا كوردى يا ھەۋپار) ھەلبىرىت و ب زمانى
داگىرەتىن كوردىستانى بىنۋىسىت. ئەفە ڙى داهىنائەك پر تازەيە تو بكارى دېن سىبەرا دەولەتەك
داگىرەت و مىتىنگەھەقە مان و ھەبۇون و گەل و وەلات و ناسنامە يى خوه يا نەتهوى زىندى بىھى. د
ھەمان دەمدا تو بكارى قى پەياما خودزايى بىھى تىتەكى جىهانى و ملکى مروۋايەتى يى. ۋېچىن ئەم
دېيىزىن نەھەستا ھەۋپار يا ناسناما كوردى يا نەتهوى و ھەبۇون و مان و پاشەرۇز و راپرۇزى گەل و
وەلاتى مە د ناڭ لاپەرپىن قى رۇمانىدا ھاتىنە بەلگەنامەكىن و ب ئاۋايەكى ئەدەبى دارىتىنە.

پېشەكى

۱. ناڭ و نىشانى قەكولىنى:

ئەفەكولىنى ب ناۋونىشانى {ئىزدىيى وەك بىنگەھى هەستا ھەۋپار يا ناسناما كوردى يا
نەتهوى د رۇمانا (چىروكا گزىرتهى) يا ياشار كەماليدا} ھاتىيە نېيىسىن.

۲. رىيازا قەكولىنى:

د قى فەكولىنىدا مە رىيازا (شلوغەكارى - سالۇخدانى) بكارئىنایە.

۴. گرنگیبا فەکولینى:

گرنگیبا فەکولینى د وى چەندىدا خوهىادبىت كۆهتا نهو ج فەكولينىن زانسى ل دەفھەرى ژبو ناڤەرۇكىن رۇمانىن (ياشار كەمال)ى نەھاتىنە كىن، سەرەرای هندى كۆ روخسارى رۇمانىن وى ب زمانەكى بىانى ھاتىنە نفىسىن؛ لى ناڤەرۇكا وان كوردىيە و پشکەكا گرنگ ژ ھەستا ھەفپار يَا ناسناما نەتهوی ب تايىبەتى ئەمە مو بىرۇباودىن ئايىنى (ئىزدىي) تىدا ھاتبىتە بەرجەستەكىن.

۴. ناڤەرۇكا فەكولينى:

فەكولينامە ژبلى پوختە و پىشەكىيەكى و ئەنجامان ژ دوو پشكان پىك دھىت، زىدەبارى ليستا زىدەران، ژبلى بىوگرافيا و كۆرۈنۈلۈزىا بەرھەمىن ياشار كەمالى پىك دھىت، ب فى رەنگى ل خوارى: * پشقا ئىيکى: دانەنياسىينا ناڤەرۇكا رۇمانا چىرۇكا گزيرتەي، ئەفە ژدوو باسان پىكھاتىيە، باسى ئىيکى: رۇمانا چىرۇكا گزيرتەي. باسى دووئى: بىنەمايىن رەگەزىن رۇمانى. * پشقا دووئى: بەرجەستەبۇونا ئىزدىي و ھەستا ھەفپارا ناسناما كوردى يَا نەتهوی د رۇمانا (چىرۇكا گزيرتەي) بىدا.

پشقا ئىيکى

دانەنياسىينا ناڤەرۇكا رۇمانا چىرۇكا گزيرتەي:

باسى ئىيکى: رۇمانا چىرۇكا گزيرتەي:

ياشار كەمال^(*) رۇمانا (چىرۇكا گزيرتەي) ب شىۋازەكى جودا ئەفراندىيە. ئەف رۇمانە وەكى ناڤ(چىرۇكا گزيرتەي) يە و ژ چار بەرگان پىكھاتىيە. بەلى ب داهىنەرانە بۇ ھەر بەرگەكى ناڤەك دانايە. ئەف داهىتىنە د وارى ئاڭاكرنا ھونەردى رۇمانىدا تىشتەك نوييە. بەرگى ئىيکى ب ناڤى (بىتىرە فورات خويتەلۇيە) يە، بەرگى دووئى ب ناڤى (ئاڤ ۋەخوارنا مىرىيەكى) يە، بەرگى سىيى ب ناڤى (دىكلىن بەرە سېپىدەيان)، بەرگى چارى ب ناڤى (گزيرتەي رويىس)، بەلى ھەموو بىنەمايىن دىالوگا رۇمانى، ھەمان كەسايىتى و بۇويەر پىكەفە گرىيدايىنە و درىيىزى ژى بۇ ھەيە.

ل دەستپىكى دىرۇكا كورد و كوردىستانى وشارستانىيىا مىزوپوتاميا كۆ باكالىن وان سومەرى نە د ئىننەتە پىشچاڭ. دىسان دەھىتە سەر پىرسەكى ئەۋۇزى پېرسا دىرۇكىيە. ب تايىبەت باس ل ئەمۇي مىملانىيىا د ناڤەرا رۆزھەلات و رۆزئافا دكەت. ب تايىبەت باس ل سەردەمى (دەولەتا ئەيوبى ۱۱۷۴ – ۱۳۴۲) و دامەزراندىدا دەولەتى ژ لايى (سەلاحەدىنى ئەيوبى، ۱۱۲۸ – ۱۳۹۳) دكەت. دىسان باس ل

پهيدابوونا ئهوان هەموو هيئزىن ناوچەيى وەكى (خانىن ئوسمانى - ۱۳۰۰ - ۱۹۲۴) و (شاهىن ئىراني - ۱۵۰۱ - ۱۷۳۷)، (تىزارىن رووسى ۱۷۲۱ - ۱۹۱۷) ل گەل پهيدابوونا هيئزىن (ئاق قىنلىو ۱۱۵۰ - ۱۵۱۴) و (قەرە قويىنلىو ۱۲۸۰ - ۱۴۶۸) كۆ بەشكەن ژ ئەفان هيئزان كوردىستان داگىرىكىيە. ئارمانجا دەستنېشانكىن ئەفان هيئزان تىيدا ب ھەستەك جوش جەخت ل سەر بشافتىن و كوشтар و جىنوسايد و فەرمانىن وان ل سەر ناسناما كوردان و بشافتىن ئايىن و بىرۇباودىرىن كوردى و كوردىن ئىزدى و عەلهوى، دىسان ب رەنگەكى ئەدەبى باس ل ئەوان و درچەرخانىن دىرۇكى دكەت ئەۋىن د نافبەرا سەدى (۱۲) ئەتا كۆ سەدى (۱۶) دا دكەت، كۆ مەبەست و درچەرخانىدا چەرخى رينيسانسى يە ل ئەورۇپا.

فەزانىدا ئەدەبى كوردى ب رىيَا زندىكىندا كەلتۈر و تورەيا كوردى. دىسان ئامازەكىندا ھندەك بىنەمايىن ناسناما كوردى يا نەتهوى يا بىنگەھىن ژ هەموو رۆيىن خوه يېن ئايىنى و كەلتۈرى و تورەيىفە. باس ل مىسولۇزىا كوردى و رۆزھەلاتى ب تايىبەتى مىسولۇزىا(خدرى زىنده) دكەت. گريداندا بىرۇباودىر و ئايىنى (ئىزدىياتى) ب ناسناما ئايىنيا كوردى يا نەتهوى فە ب رىيَا زندىكىندا (شىخ ئادى يېن ھەكارى) وەكىو ئىكەمەن چاكسازى ئايىنى ئىزدى.^(۱)

باسى دوووى: بىنەمايىن رەگەزىن رۆمانى

رۆمانا(چىرۇكا گزىرتەي) ژ دوووى بىنەمايىن رەگەزىن رۆمانى فە و ب ھەموو بەرگىن خوهە، ب بلىمەتانە و ب زانابۇون و ب شىۋاژەكى ئىكچار ھونھرى و ئەفرىنتەر شىايە ھەموو بىنەمايىن دىالوگا رۆمانى تىيدا بەرجەستە بکەتن وەكى: ناڭ و نىشان، قەھرەمان، كەسايەتى يَا سەرەكى و لادەكى، گرى، دايلىك و مونولوگ، زمان، ھەست، دەم، جە، زنجىرا بۇويەران (رۇودا - رويدان)، گوشەنىيگا (دىتن)، شىۋاز، قۇناغىن دىرۇكى، ئەزمۇونا تاكە كەسى.

بۇويەرەن رۆمانا (چىرۇكا گزىرتەي) پەت بۇويەرەن رۆمانا سىياسى - دىرۇكى - كەلتۈرى يە. ھەموو بۇويەرەن رۆمانا خوه د گزىرتەيەكىدا وىنەكىيە. لى ئەف گزىرتەيە ب ناڭى گزىرتا (مېرى - مېرۇوستان) ناڭكىيە. لى د ژىوارىدا وەكى جە ئەف گزىرتەيە نىنە. بەلكو وەكى جەك ئاشوبى ئافاكارىيە. دوو كەسايەتى يېن گرنگ د رۆمانا خوهدا ب كارئىنائىنە و ل سەر زارى وان دئاخفيت. يېن ئىكى (فاسىلى يېن يۇنانى) يە و ئەفسەرەكى پەلەدارى تووركى يە ژ بىنەكۈن يۇنانى يە، ھەلگى يوبىلا سەربەخويا تووركىيە ژ دەستى (مىستەفا كەمال ئەتاتوورك). يېن دوووى (موسى بويراز يېن چەركەسى) يە، ئەفسەرەكى تووركە ژ بىنەكۈن چەركەسى يە، ئەفسەرەكى نىزىكى (مىستەفا كەمال ئەتاتوورك). ھەردوويان د شەرى سەربەخوبۇونا تووركىيادا، مەزنلىرىن تاوانىن نەمرۆڤايەتى دىزى (ئىزدى و عەلهوى و يۇنانى و ئەرمەن) يە و ئەو ھەموو گەلەن نە مۇسلمانىن ئوسمانى ئەنjamداینە.

یاشار کەمال ئەف رۆمانە ب شىۋازەكى تايىبەت و سادە و پۇون و ئاشكرا وينەكرييە. تىئدا پرى دايلىگ و مونولوگە. ديسان وەکو وينە و سالۇخدان بۇ رۆمانى؛ پتر رۆمان ب فەلەيەنى و فەرەھەندى وينەكرييە، ئەقەزى شىۋە و شىۋازەك تايىبەتە ژئەفراندنا وي، تىئدا شىاپە ئاقاڭرىيە، ھەروەسا باس ل بەھارى ب ھەمۇ جوانىيە خوھ، ب گۈل و كولىلەك و چېكىن بارانى تىئدا ئاقاڭرىيە، ھەروەسا باس ل زەستانى سەخت و بەھرىن و مىنە مەرقۇغان ل ژىئر بەھر و زۇزانان كرييە، ھەروەسا باس ل مەرقۇنى خراب و خرابكارىيەن وان ژى كرييە، باس ل نامەردى و سەتم و زۆردارييَا وان ژى كرييە و باس ل مەرقۇنى باش و جوماپىرىيَا وان كرييە. باس ل عەشق و يار و ئەقىنداران كرييە. ھەرج تشت تە بېقىت د فى رۆمانى دا ھەيە. وەکو شىۋازى نفييەسىرى ياشار کەمال يى زالە ل سەر نفييەسىنى، بى قەيد و بەند بۇويەرەن خوھ ئاقاڭرىيە. ديسان دىتن و بوجۇونىن خوھى تىئدا ئاقاڭرىيە. جەن راستەقىنە د رۆمانىدا كۆب جەھەكى نە ژیوارى يە ب نافى (گزىرتا كارىنجا) مەبەست (گزىرتا مېرەۋستان). ديسان د فى رۆمانىدا وەکو ناسنامە باس ل بەشكەن ژەھەر و ھەرىم و چىا و دولىن كوردىستانى كرييە بۇ نموونە: وان، روھا - ئورفا، كەركۈك، سلېمانى، جىزىرا بوتان، زۇزان و ھەكارى و بەھدىيان، دەشتا لالش (شىخادى)، دەشتا مويسىل، مۆكىس، مىزۇپوتاميا (ديجلە و فورات)، چىايىن سىپان و خەلات، گۇلا وانى، چىايى شىنگال، دەھەرەن دېرسىم و قازاداغى، چىايى حودى... و هەتد ب كارئىنایە.

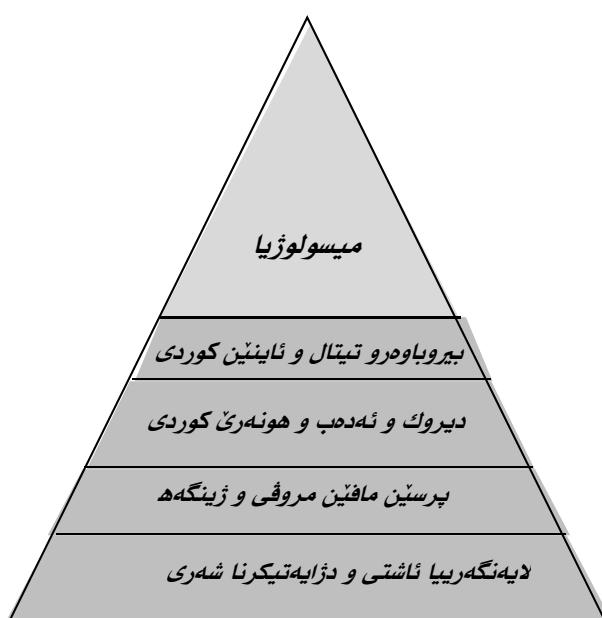
رۆمانا (چىرۆكا گزىرتەى)، رۆمانە كا گشتىگىر و بەرفرەھە. تىئدا (ياشار کەمال)ى باس ل قۇناغەكا دېرۈكى دكەت. ئەو قۇناغ ژى ب شىۋىيەكى گشتى پەيوەندى ب چەند پېشەتە و رويدانىن بەرى و پشتى ژنافچۇندا دەولەتا ئۇسمانى فە ھەيە و پەيوەندى ب ئەوان ھەولدىانىن (ئەتاتوورك)ى بۇ درستكىرنا دەولەتكەنە ئەتهوى بۇ تووركىيا دكەت. باھرا پتر بۇويەرەن ئەفى رۆمانى باس ل رەوش و ژیوارىن گشت ئەم مىللەت و گەل و نەتەوهىان دكەت وەکو (چەركەس، لاز، ئەرمەن، داغستان، يۇنانىيان... وەتد) ب گشتى و نەتەھۆى كورد ب تايىبەتى. ئەھىن د چەسپاندنا سىستەمى (مودەرنىزما تووركى ۱۹۲۴) ل سەر وان ب تووندى ل سەر وان ھاتىيە سەپاندىن. وەکو كەمینە نەتەھۆ د دەستوورى تووركىيادا ھاتىيە نىاسىن. دەرئەنجامى ئەفى سىستەمى ھەمۇ كەلتۈر و زمان و تىتالىن جىڭاكى وەکو ناسنامە ھاتىيە ستاندىن و ھەولدىان ژبۇ بشاشتنا وان د ناف سىستەمى (دەولەت - نەتەھۆ) يَا تووركىيادا. بەلى نفييەسىرى رۆمانى ب ژىرى و زانابۇن، ب ھونەر و تەكىنەكە كا بەرز شىاپە بۇويەرەن ئەفى رۆمانى ئاقاڭىكەت. تىئدا كومەكا بۇويەرەن گىرنگ بەرچاڭىكەت. لى شىاپە ھەستا ھەقپار يَا ناسنامە كوردى يَا نەتەھۆ ب نەخ باسبىكەت.

د رۆمانا (چىرۆكا گزىرتەى)دا گىرنگتىن پېشەتەيىن نافخوھىي ئەھىن داكوكى يى ل سەر دكەت ئەھە كۆ تىئدا باس ل سەرەدەمەكى پى ترسناك و دورپىچكىرنا نەتەوهىي ئۇسمانى دكەت. واتە پەيوەندى يَا ھەي ب ھاتىندا (ئەتاتوورك)ى بۇ دەستەلەتا تووركىيا و راگەھاندىن شورەشىن وي يىن نشىتيمانى دوى قۇناغى دا سەركىيىشى دكەر. ب تايىبەتى گەلەك بۇويەرەن ترازىيدى بەرامبەر گەل و نەتەوهىي ئىر دەستى دەولەتا ئۇسمانى سەخەمەراتى درستكىرنا دەولەتا تووركى ھاتىيەكىن. بۇ نموونە

ژوان بیویه‌رین تراژیدی: به‌ردەوامی دان پرووسیسا پیاده‌کرنا ئىسلامكىرنا ئەنادۆل، بشافتەن و لېگھورىنا خوجى د نافبەرا تووركىن مۇسلمان و يونانى يىن كريستيان دا. كوشتارگەھ و دربەرددەرن و كوشتنا كچ وکور و زاروک و پيرىن كوردىن ئىزدىيان ب تومەتا پەرسىتنا شەيتانى و هافىتنا كەلهخىن وان بۇ ناڭ رۇبارىن دىجىلە و فوراتى ب رىيىا ب كارئىنان و خاپاندىنا كوردىن مۇسلمان ب ئايدو يولۇزى يىن مەزھەبى و ئايىنى ژ بوي بشافتەن و قافارتى ئىزدىيان. بەلۇ وەسا دىاردېيت، رۇمان ل سەر ستوينەكا دىاركىرى ژ لاپىن (ياشار كەمال) فە هاتىيە ئافاكرىن و چەند بەشىن گرنگ ژ هوپەرھوبىركىن ناسنامە يَا كوردى يَا نەتهۋى تىدا ئافاكرىنە و دەكى: مىسولۇزىا، بىرۇباوەرە، ئايىنىن كوردان، دېرۋەك، ئەدەب، ھونھەرئى كوردى، پېسا مافىن مەرۆفە، ۋىنگەھ، لايەنگەرەپىا ئاشتى و تەناھى و دۈزىيەتىكىرنا شەھرى يە.

خشته (۱)

ستونىن سەھىكىيەن رۇمانا چېرۋەكى گۈزىرتمەى

پشکا دووی

بەرجەستە بۇونا ئىزدىي و هەستا ھەپپارا ناسناما كوردى يا نەتهوی د رۆمانا (چىروكاكىزىرتەي) يىدا

أ - شىخى ئادى:

ياشار كەمال، د بەشى شەشى دا، ژ رۆمانا چىرۆكا گزىرتەي (بنىرە فورات خويىنه لويە) يىدا (شىخ ئادى يى هەكارى)^(*) وەك چاكسازەكى ئايىنەكى كوردى يى رسەن دچار چوقەيا بىر وبادەرىن (تىريىن حەفت پەريان) دايە ناسين. (مەلەك تاوس) سەمبول و مەلەكى ئىزدىيانە و ب شىوه يەكى دوناودونى كرييە د كەسايەتى ياشار كەمالى كەسايەتىي (شىخ ئادى) ب ئاستەكا بلند، وەك وو كەسايەتىيەكى ئيماندار و نشىتمان و نەتهوھ پەرورد بەرچاڭىرىيە. ديسان باس ل رۆئى شىخ ئادى د ئافاكرنا ئارامگەها لالش دكەت، ئەف ئارامماگەھە وەك وو قىبلە بۇ تەفایا ئىزىديان دەستنىشان كرييە. ديسان باس ل دىرىينىيا ئەقى جەي كرييە و وەك ناوهندەكا شارستانى بۇ ناسنامەيا كەلتورييا ئايىنى كوردى ل قەلەمدايە. بۇ نموونە ياشار كەمال دەربارى شىخ ئادى دېيىزىت:

((... ئا لەو كاتەدا دەبىنى ئىزدىيەكان وەك وو كەلەگورك لە چىاكان دابەزىيون و خەرىكىن نىيو چاوانىيان لە دەركاى شىخ ئادىي كورى موسافىر هەلەسىوون، مسوگەر تو بىنيوتە، سالەھايە، ئىزدىيەكان لە هەر جىڭايەكدا بىبىن دىانلىكۈزۈن)).

(چىرۆكا گزىرتەي - ۱، ب، ف، خ، پ ۴۰۶ - ۴۰۷).

ب- سەمبولا مەلەك تاوس و يەزدانى - Yezdan :

ياشار كەمال، د بەشى حەفتىدا، ژ رۆمانا چىرۆكا گزىرتەي (ئاڭ فەخوارنا مىرىيەكى) دا باس ل كەفتىر ئايىنى كوردى كرييە ئەو ژى ئايىنى ئىزدى يە، تىيدا باس ل سەمبولا (مەلەك تاوس) دكەت و جەپ پىرۇزى وان ئارامگەها (لالش) دەستنىشان كرييە. ديسان (مەلەك تاوس) وەك سەمبول پىناسە كرييە، ئىيڭ ژ سەمبولىن (تىريىن حەفت پەرى) يىن هەرە گرنگ د ناڭ بىر وبادەرىن ئايىنى ئىزدىياندا دەھىتە زانىن. دەربارەي مەلەك تاوس ياشار كەمال دېيىزىت:

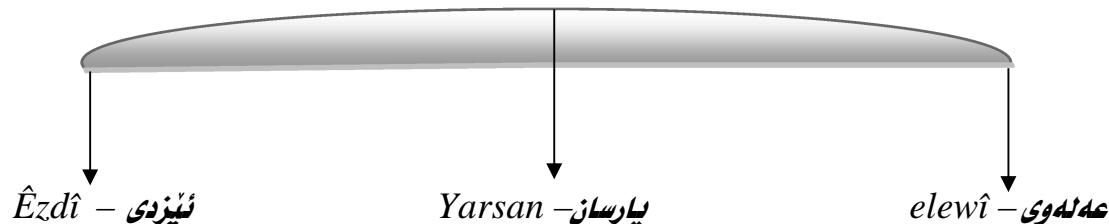
(مېرى گوتى: ئىنىشالىلا دەيىبىنەت. مورى لە دەستى دا و پېشىكىوت: "ھەركاتىك تووشى گرفتىك بىوويت، ئەم جورە نىشانى ھەركىسىك بىدھىت لە نىوان دوو زى يارمەتىت دەدات، بېرلاي ئىزدىيەكانى كەلى لالش، سلاۋى منيان پىرابىكەينە، ئەوان بالىندەكىيان بە پىرۇز دەزانىن. سىمبولەكەشيان تاوسىسى. رەنگىن سەبارەت بە بالىندەكە كوشىك بىزانن).

(چىرۆكا گزىرتەي - ۲، ئا، خ، م، پ ۴۰۴)

یهزادانی - *Yezdan*^(*) یان تیرین پهريان، نافه‌که ژ نافقین بالین(پهري پهrest) واته ب يهزاداني دهیتە گوتن، يهزاداني ژ روويي راماني و پهيفيشه واته (پهري پهrest) دهیت. هندهك بهلگه هنه دبىزن: ((پهري پهrest نافى ئايينه‌کى بولو بولى پېت و بەلافبىت د گوتنى يهزاداني، د سەرددەمەكى كەفنداد گوتنە ئەفان بىرۇ باودەن (ھەق) و (ھەق) ئەو نافه كو بۇ گيانى گەردونى ھاتىيە دارىتن، ديسان ل سەرددەمەكى هەرە كەفن ھەتا ئەقىقەن سى بالىن تيرين پهريان دا ماینە، ب تايىبەتى د ناف كورداندا ژى دېھرجەستەنە وەكى (ئىزدىياتى، عەلهوى، يارسان). ل دەمى بورى و ھەتا ئەقىقەن، ھەمۇو پهيردوين (تيرەيىن حەفت پهريان) ل سەر وى باودەپى د كۆن ھەر حەفت بۈونەوەرىن پهري يىن نورانى يىن شووشەيىن نادىيار ل سەر ئىك دنیايىدا ل حەفت بۈونەوەرىن خرابى يىن تارى دوست يىن زيان بەخش دېارىزىت. ھەرودسا تيرين حەفت پهريان باودەپەكادى ژى ھەيە ئەو ژى (دوناودون – تناسخ الارواح) واته ۋەگوھازتنا گيانى ل جەستەيەكى بوجەستەيەكى دى. ب ۋى جورى بەرجەستەبۈونا خودايە، ئەف بەرجەستە بۈونە مەزن و بچويكاتيا ئەۋى دۇناودنى خودىيە^(۳).

پهيرهويىن بىرۇباودەرىن يهزيدى يان يهزادايى، تىيدا كوكا وان بۇ ئايىنن ئارى - كوردى يىن كەفن دزقىرىت وەكى (زەرادەشتى، مانى و مەزدەك)، ئىك ژ ھوكارىن سەرەكى بۇ پەيدابۇونا گشت ئايىن و بىرۇباروەرىن (تيرىن حەفت پهريان)^(*) ل كوردىستانى ھاتنا ھىزىن ناوجەبى نە بۇ سەر ئاخا كوردىستانى ب تايىبەتى پشتى ((ھاتنا ماگول – تەتار بۇ ئاخا كوردىستانى و پشتى شىيان ھەمۇو دەقەرەن داگىركەن دەستەنەلاتىن ناوجەبەن، تىيدا داگىركىندا كوردىستانى د نافبەرا سالىن (۱۲۱۷ – ۱۳۱۷) دا دەست پىدكەت و د ۋى ماوهىيدا ب تەمامى كوردىستان د كەفيتە ل ژىر گەف و ھەرەشە و داگىركىن و ئاگرتىيەردا نا كوردىستانى ژ لايى ماگولان فە ... بەلى تشتى گرنگ د ۋى ماوهىيدا ئەوه كوردىستان ژ روويي جوگرافى ھاتە فەقهتىان ئانكۇ ھەمۇو پارچەيىن كوردىستانى ژ ئىك دو ھاتنە دویرئىخىستن. ب بەرددوام ئەف ھەلۆشاندىن و ژىك دویربۇونا كوردان بۇ ئەگەرى ژىك جودابۇونا زار و بىرۇباودەر و كولتور... و ھەتى، د ۋى قوناغىيدا ھندهك بىرۇباودەرىن (تيرىن حەفت پهريان) ب تايىبەتى ئايىنن وەكى (ئىزدىياتى، عەلهوى، يارسان) و ھندهك رىچكىن تەسەوفىن ئايىنى وەكىو (قادرى، رووفاعى، نەقشەبەندى...وھەتى) ل كوردىستانى زىنلى و پەيدابۇون. ب تايىبەتى ل دەفەرا (زۆزان - ھەكارى) و بەھدىنان و ئايىنى ئيزدىياتى ژ نوقە سەرھەلدا، ب تايىبەتى ئەوان دەفەران ئەۋىن ل ژىر دەستەنەلاتدارىيَا دەولەتا ئەيوبى يامەزھەب شافعى دا پەيدابۇو)^(۴). ئىزدى، (يهزيدى، يهزاداني، داسنى، داسنى، ئەف *Êzdi*) بىرۇباودەر ژ لايى ھندهك كەسانقە بۇ سەقىرنا وان بەھەرا پېت ب شەيتان پەرسەت نافى وان دېھن. بىرۇباودەر ئىزدىيان كو بالەكە ژ بالىن (تيرىن حەفت پهريان)، ئىزدى وەكى ئايىن پەيوەندى ل گەل پهري و پهري بەندىي ۋەھەيە. نافى ئىزدى وەكى ئايىن و بىرۇباودەر، ژ پەيغا (يەزتا – *Yazta*) يان (

يەزدا – *Yazda* (هاتییه و درگرتن. پەیشەک ئاریایی و يا كەفنه و ب رامانا (پەرى – فريشته) ژى دھىت. ب ۋى جورى ئەوين باوەرى ب بىرۇباروەرى ئىزدى ۋە ھەئە دېئىنى (پەرى پەرسەت) بەلى ئەو شەيتانى (ئىبلىس) د ئىخنه د ناڭ ئەوان فريشته يىاندا و ب (مەلەك تاوس) واتە (فريشته تاوس) ناڭ وى دېھن. ب ۋى رەنگى شەيتان ب فريشته يەكى پاقۇز و بزۇين دھىتە ھژمارتن، ديسان ج لايەنلى خرابكارى ژى نىنە.

دایگرامن (۱)

ئايىن و بىرۇباومىپىن (بالندھىيەن حەفت پەرى)

ت- ئىزدىي ژ روبي ئەتنوگرافى و وارى وان:

ئىزدىي ژ روبي ئىتنوگرافى ۋە؛ ((ھژمارا وان دگەھىتە (٪۵) ژ ئاكنجى يىن كوردستانى، ب تايىبەتى ل ئەوان جەنان ئەوين باوەرى ب بىرۇباوەرى ئىزدى ۋە ھەى. جەنى وان يىن جوگرافى بەھرا پەر دكەفنه باکور و رۆزئافا و باکور و رۆزھەلاتى سوورىيا، قەفقازيا، ل باشورى رۆزھەلاتى تۈوركىا، ل دەشت و بنارىن شىنگالى، ل سەر توخيىبىن عىراق – سوورىيا و ل ھندەك دەڤەرەن باکورى بازىرە مويسل ل عيراقى دېين. ئىزدى ل سوورىيائى و ب تايىبەتى ل ھەریما جىزىرە و ل بلنداھىيا چىايىن شىنگالى و ل ھەرىمەن عەفرىن و باکورى رۆزئافا ھەلەبى دېين. ب تايىبەتى ل سوورىيا ھژمارا وان دگەھىتە نىزىكى (۵) ھزار ئىزدىييان. ل قەفقازيا ھژمارا وان دگەھىتە نىزىكى (۵۰) ھزار ئىزدىييان ل ئەرمەنسەن و گورجىستان و ئايزەربىيەن دېلەڭ. ھژمارەيەكا مەزن ژ ئىزىديييان ل ئەنادۇلى ژى ھەبۇون، بەلى ئەو ھەمۇ توشى مەزنلىكۈزى بۇون، ب تايىبەتى ل سالىن (۱۹۸۰) ئەنادۇلى ھژمارا وان گەھشەتە نىزىكى (۱۰) ھزار ئىزدىييان، بەلى ژ بەر ناكوكى يىن د نافبەرا كوردىن ئىزدى و كوردىن موسىمانا نەشىيان درېزە ب ژيانا خوه بىدەن و ب نەچارى بەرەھ و لاتىن ئەوروپى ب تايىبەتى ل ئەلانىا كۆچبەرلىن. بەلى ئەو ئىزىدى يىن ل ئەنادۇلى ماین ئەو ھەمۇ ل بازىرەن (ماردىن و سېرت وبىمل و ئەنتاكىيە و عىنتاب و ئورفا) ھەتا ئەقىقە ماينە. ھژمارەكە مەزن ژ ئىزىديييان ل ئىرانى و ب تايىبەتى د نافبەرا بازىرەن قوجان و دوغال خوراسانىدا ل ھەرىمەن ئازەربىيەن ئەنەنە. بەلى ھژمارا ھەرە مەزنا ئىزدىييان كە ژمارا وان دگەھىتە (۱۰۰) ھەتا (۲۵۰) ھزا كەسان ل باشورى كوردستانى نە. مەلبەندى سەرەكىيە وان ژى وەك دەڤەرەك جوگرافىيە دەست نىشانىرى ئىزىك (ئارامگەها شىخ ئادى) يە وەكى

دولهکا پاراژتى ل باشورى كوردىستانى و ل دەفھەرا دەشتا مويسىل و ب هەمان شىّوه ئارمگەها لالش ل
وېرىئى يە))^(٤).

ل دهه ئىزدىييان پەيکەرئى مەزن وەكى ھېبەت و سەروھەريبا بالنىدەيا (ئەنزاھل - ئەنۋەر) يىھەى، بەلى (مەلەك تاواوس) شەش بەچكە(تىشك) پەيکەرەين دى ژى ھەنە و ب ھەمان شىۋەنە. دېيىزئەھەمۇوان(سەنجهق - ئەپەرىشمە) (اقليم)، مەبەستت ژ (ئەپەرىشمە) د جەڭاكا ئىزدىياتى دا، ھەر ئېڭ ژوان يىئىن ل دەفەرەكى يان ھەرىمەكىنە ب تايىبەتى ئەو دەفەرەين ئىزدى تىدا دەزىن. ھەرسال ئەھەسەنجهقە بۇ پەرسەتنى دگەرن ب دەفەرەين (ئەبرەشىھە) سوورىا و زۇزان واتە(ساسوون يان باكورى كوردىستان و رۆزئافا ئەنادۇل)اي، شىنگال و شىخان (واتە دەدوروبەرەين زى يا مەزن)، پاشى تەبرىز (ئازەربىچان)، پاشى موسقىف - موسکو ، قەرقازيا سوفييەتى) دەرىيازدىن⁽⁵⁾.

دایگرامی (۲)

سەنچەق - ئەپرەيىشە دەفھەرىيەن ئىزدىيان

پ- جهڙن و تيٽال و نهريٽ و دوعا و كريٽشيٽي و په رستنڀن ئيزديان:

دوعا و په رستنیین ئیزدیان ب زمانی کوردینه، په رتوکا وان یا همره پیرۆز (جلیوه و مەسحەفا رەشە) ھ. چەفەنگ و (سەمبول) و مەلیکى وان ژى (تەیرى تاوس) یان (تاوس مەلهك) و (مەلهك تاوس) ^(*) ھ. ل دوييف باوەردانیین دينى ئیزدیان دېيىز: ئیزدىتى ژ زەرادەشتىيى كەقنتە و كوكا ئەفى ئايىنى سەر ب مىتارىيایە، ئايىنهكى کوردىيە و يى رەسەنە و بەرى ئىسلامى ژى ھەبۈويە. ئايىنى ئیزدى، رەنگى ئايىنىن سروشتى دەدت و باوەرى ب خودى دئىنن، ئیزدى پەرستنا (ئىبلىيس) رەددەكەن و باوەرى ب خوداپى (بەزدانى) د ئىنن. يەشقىن وەكۇ (ئىزى، ئىزدى، ئىز دىباتى) ل دەڭ وان نافەكى

خودایی يه. باوهری يا ئىزدىياتى د ناڭ كورداندا هەتا ئەفرو مایه ژ بلى ل كوردستاندا رۇزىھەلات ل تەقايى كوردستانى ئىزدى ژى ھەنە وەکو بىر و باوهر و نەريت ئىزدى كورىن خوه سونەت دكەن، پەيمانا (كريف)^(*) ل دەف وان پېرۇزە ب ستويىنهك جشاكييا بەيىز دەھىتە هەزمارتىن^(۱).

د ناڭ ئىزدىياندا گەلەك رۇزىن پېرۇز و جەڙنىن جودا ھەنە وەکو: جەڙنا سەر سالى، جەڙنا چلى ھافىنى و رۇزىگىرن، جەڙنا مەزن، جەڙنا بالىدان، جەڙنا خدرنەبى و خدر ئەلىاس .. هتد (د بىر و بارودرىن ئىزدىياتى دا چار جەڙنىن سەرەكى ھەنە، بەلى دو ژوان زۆر د سەرنج راكىش و گرنگن، ئىك ژ وان جەڙنا (جەم) كو جەڙنەكا ھەرە گرنگ ل دەف ئىزدىيان و تىدا پەيكەرى بالىدى (ئەنژەل - ئەنقرە) دياردكەن، نيشا خەلکەددەن. ئەڭ جەڙنە دكەفيتە (۶ - ۱۳) چريا ئىكى و پېدفييە ھەممو ئىزدىيەن جىهانى ل ئارامگەها لالش بەشداربىن. ئەڭ جەڙنە يا ھەڭ دەمە ل گەل جەڙنا (ميترا - (Mithra) يا مەزن جەڙنا دىرىينىا ئارييان. ل ئاھەنگىن لالشىدا چەند گايدەكان دئينىن ول دەوروبەرین ئارامگەها شىخ شەمسەدين دا دىگىرىين، پاشى سەرەت وى دېرن و گوشتى وان ل سەر حەجييەن مەزارى دابەشىكەن^(۲). ياشار كەمال، د بەشى شەشىدا، ژ رۇمانا چىرۇكا گزىرتە (بنىرە فورات خويىنەلۈيە) دا باس ل ب پەسن و ستايىشەكا بلند و بەرزا ئارامگەها لالش دكەت و دىرۋۆكەكى بو ئافادكەت، دىرۋۆكا فى جەپ بۇ چاخىن شارشتانىا مىزوپوتاميا فەدگەرينىت، ئەو شارستانى يا مەزن تىدا نەتهۋى كورد پشكەك بۇويە ژ فى شارستانىي، دەما دېيىزىت:

((دەتبەمه خانەقاى شىخ ئادى كورى موسافىر. شوينىتكى زۆر سەرەنچ راكىشە. بەرپاى من لالش، دەشتىتكى پېرۇزە، رەنگبى لە سەردەمى سومەرىيەكانەوە تا ئىستا وا پېرۇزىبۇوبى. بۇي ھەپە يەكەمین شوينىش بى كە ئاگر تىا دوزراپىتەوە ...)

(چىرۇكا گزىرتە - ۱، ب، ف، خ، پ ۴۱ - ۴۵).

جەپ جوگرافى يى سەرەكى يى ئارامگەها لالەشى دكەفيتە ((نزيكى ۱۰ كم ژ قەزا شىخان يا سەر ب پارىزگەها مويسىلە دويىرە، دكەفيتە دەرتەنگا چىايى و ژ سى لايانقە چىا ل دور دزفرن، رەخى ژىرى يى ئارامگەھى چىايى (مشتى) يە، رەخى ژۆرى چىايى (عەرەفاتى) يە و ل رۇزئافاى ژى چىايى (حەزەرتى) يە، بلنداهىيىا ۋان چىايان ژ روپى ئاڭا دەرياي نىزىكى (۳۰۰۰) مەترانە. دويىرى يا ئارامگەھا ژ پارىزگەھى دەھوكى (۵۲) كم، ب ۋى رەنگى ئارامگەھ دكەفيتە (باشورى كوردستانى) واتە دكەفيتە باكورى عىراققا نەفرو^(۳).

یاشار کەمال، د بەشی شەشیدا، ژ رۆمانا چىرۇكا گزىرتهى (بنىرە فورات خوینەلۋىھ) دا ل سەر ئارمڭەها لاش بەردەۋام دبىت و ب رەنگەكى ئەفسانەيى وەسفا لالشى وەکو بنگەھەك ئايىنى و جەھى پىرۇزىيا ئىزدىيان دكەت. دىسان دىرۇقا ئەقى جەھى بۇ سەردەمەن رويدانا پاپۇرا نوووحى فەدگوھىزىت دەما دېبىزىت:

((الهای چه پی درگایی ثارامگای شیخ نادی کوری موسافیر وینه هی چهند ماریک ههن که دریزه دیان له بهزئی مرؤف زیاتره و سی حجار به دهوری خویاندا نالاون. له سهر دیواری لای راستیشا چهندین پهیکه ری سیحراوی ههن. له لاش همه مهو شتیک سیحراویه، درنده و پهربنده، زینده و مهربان، همه مهو شتیک... شتیکی تریش نهوده که سیسنه ساله بهر لهئیستا له نیو زی فورات پهیکه ریکی برؤنزوی مارین دره هیناوه. که چاوه کوانی سووری دره و شاوه بعون. تهانه ت بوی همه هی وینه هی ئهم مارانه و پهیکه رهکانی دیواری ته نیشتیان هی سه ردنه پیش سومه ریه کان بن... مار له همه مهو حیگایه ک پیر و زه. ئه و دهمه هی تووفانی نووح به پهربنیه و به رد موام بwoo که شتیکه کوند هبی و ئاو ده چیته نیو که شتیکه و. زوری نامینی که شتی نو قم بی. له پر مار دمرده که وی و کلکی خوی دخاته نیو کونه که. با لالش بُو دوایی لیبگه ریین. بچین مار دکه ببینین))).

(چیر و کا گزیرته هی - ۱، ب، ف، خ، ی ۴۱ - ۴۵).

د ناڭ ئايىنى ئيزدىياتىيىدا گەلەك پېرۋىزى يىن دى ھەنە وەكو ((رۆز، ھەيف، گەلى يى لالش، ئاگر، كانيا سپى، گا، مار... و هتد. بەلى ل گور مىسولۇزىيا ئايىنى ئيزدىدا سى گرنگەتىن پېرۋىزى ھەنە (رۆز، گا، مار)، ل سەردەملىن بەرى رۆز ھاتىيە پەرسىن، ب تايىبەتى د ناڭ گەل و مىلەتتىن سومەرى و ئارياندا، ديسان وەكو خوداوهند ھاتىيە نىاسىن، ھەزىيە بىزىن مىترا – *Mitra* ئىكەم بىر وباباوهە كو رۆز پەرسىتىيە، ديسان وەكoo خوداوهندى سوز و روناھى يى ڙى ھاتىيەنىاسىن. ئەف بىر وباباوهە د ناڭ ئيزدىيىاندا ھەتا ئەفرو ماينە، ئيزدى وەكو ئارىيىان رۆزى دېرىيىن و دېرىزنى(شىشىم) يان خوداوهندى رۆزى ل دەف وان خوداوهندى خير و بەرهەكتىيە. ھەتا ئەفرو ڙى دەما كو ئيزدى نقىزىيەكەن، دەست و چاھىن خود دشۇن و بەرامبەر رۆزى رادوهستن، ديسان (ئاگر) وەكو سەمبولەكى ل دەف ئيزدىيىان يا پېرۋە، ژ بەر گرنگى و پاكى و پېرۋىزى يا وي ل لالشى ھەر رۆز ئاگر دەھىتە گورىكىن ب تايىبەتى ل نىقا رۆزىن جەڙن و رۆزىن چار شەمبى و ئەينيان. ھەر وەسا (مار) د مىسولۇزىيا ئايىنى ئيزدىيىاندا گەلەك گرنگە، ل دويىش ديتنا وان پېرۋىزىيا مارى وى دگەھىينىت (مەلەك تاوس) خود فەگوهازتىيە ل سەر وىنى مارى و ئادەم و حەوا ل بەھشتى دەرئىخستىنە، ل دويىش بىر وباباوهەپىن ئيزدىيىان مار گىانە وەر و گىاندارەكى پېرۋە، ژ بەر كو د رويدانىن توافانا نووح پىغەمبەرى ژ مىنى، ژ بەر ۋىچەندى ڙى مارى مەزن گىرايە بۇ گرتنا ئەۋى كونى و قورتالكىرنا نووح پىغەمبەرى ژ مىنى، ژ بەر ۋىچەندى ڙى مارى رەش ل سەر دەرى شىخ ئادى ھاتىيەچىكىن، (مار) پېرۋىزىيەكا دى ڙى ھەيە ل دەف ئيزدىيىان، زيارەتە، ب تايىبەتى مارى رەش ب كەسى ۋەنادەت، پىددەفييە تو مارى رەش نەكۈزى. ديسان ل گور مىسولۇزىيا ئيزدىيىان مارى رەش ڙى يى (شىخ مەنەدە)، نابىت كەس بکۈزۈت چونكۇ ھەتا فيگەفى ڙى نەفى يېن

بنه مالا شیخ مهندنا مارا دگرن بی کو ب وان فه بدنه، ههر مرؤفه کي ئىزدى مار پىشە بدەت دېنە دەڭ
بنه مالا شیخ مهندنا و خولى يى لى ددهن و ساخديت. ديسان (گا) د ميسولۇزيا ئىزدييان دا گەلەك
پىرۆزە، ئەو وەسا ھزركەن (گا) ئىكەمین گيانە وەره ل سەر رەوويي ئەردى پەيدابوویە. (گا) وەکو
فوربانى دانى سەرژىدەن و ل رىورەسم و جەڙنىن خوه ب تايىبەتى ل جەڙنا جەمايى^(۴)). ياشار
كەمال، د بەشى شەشىدا، ڙ رۆمانا چىرۆكا گۈزىرتهى (بنىرە فورات خوينەلۆيە) دا باس ئىزدييان دكەت
وەکو ئارىبيان چاوان رۆزى دېپەرىيىن. دەمما دېيىزىت:

((ئىزدىيەكان رۆزى سى جار، جارىك ئەو دەمەي كە خور ھەلدى، جارىك كاتى نىوەرۇ و ئەو دەمەي كە خور بە تاقى ئاسماňەوە يە و جارىكىش ئەو كاتە كە خۆر خەرىكە ئاوا دەبى رۆوە و خۆر رادھەۋەستن و دوعا دەخويىن. سەدان سالە ئەمانە دەكۈزن. لە گەل ئەو ھەمەو راونان و دوورخىستنەوە، ئەو ھەمەو ئازاردانە، ئەو ھەمەو سوکايىھ پېكىردىنە، كەچى ئەوان نەماندابۇون و نە توخمىشيان بىرايەوە)).

(چیروکا گزیرتهی - ۱، ب، ف، خ، پ ۴۰۸ - ۴۰۹)

ج- سرود و هزاران و قله ولین لیزدیان و هک بناغه یه ک شارستانی بو زمان و نه ده بیاتین کوردی:

یاشار کەمال ھەموو سرود و قەول و دەستنەفیسین (شیخ ئادى) ئەوین د ھەردو پەرتوكىن ويدا ب نافى (جىلوه - دەركەفتىن) و (مەسحەفا رەش) ھاتىنە دىكۈمىنتىكىن دەكتە بناغەيەك ژبۇ ئەدەبى نەتهوى و مىسولۇزىا كوردى. دىسان (شىيخى ئادى) و ھەموو بەرھەمىيەن وى يىن ھۆزانكى ئەفە ژ لايەكى، ژ لايەكى دى ئەو ھەموو سرود و قەول و ستران و گوتىنن ئىزدىيان دەكتە بناغە و رينىسانسا ئەدەبىياتا كوردى يا نەتهوى . ياشار کەمال، د بەشى شەشىدا، ژ رۆمانا چىرۇكا گزيرتەي (بنىرە فورات خويىنەلويە) دا باس ل ئايىنى ئىزدىياتى دەكت، وەك ناسنامەيەكا كوردى يا نەتهوى يا ئايىنى ليىدىرىت، باس ل دوعا و پەرسىتنا خودى ل دەف ئىزدىيان دەكت، ھەموو چىن و توپىزىن جفاكى يىن ئىزدى (زاروک و كچ و كور و پىر و ژن و مىر... و هەندى) ھەموو وەككۈ ئىك دوعا ب كوردى ژ خودى دەكت. بەل ياشار کەمال سرود و ھۆزان و قەولىن ئىزدىيان دەكتە بناغەيەك شارستانى بو گشت زمان و ئەدەبىياتىن كوردى وەك چىرۇك و داستانىن وان بو نەتهوا كوردى دەھەزمىرىت. جەھى سەرنج دانىيە (شىيخ ئادى ١٠٧٤ - ١١٦١)، ئىكە ژ ھۆزانقانىن كوردى كو پەيغا (كورد و كوردىستان) وەك مەھەستەكا سىاسى و نەتهوى و ناشتىمانى ب كارئىنابەيە ل دەمىز دېتىت:

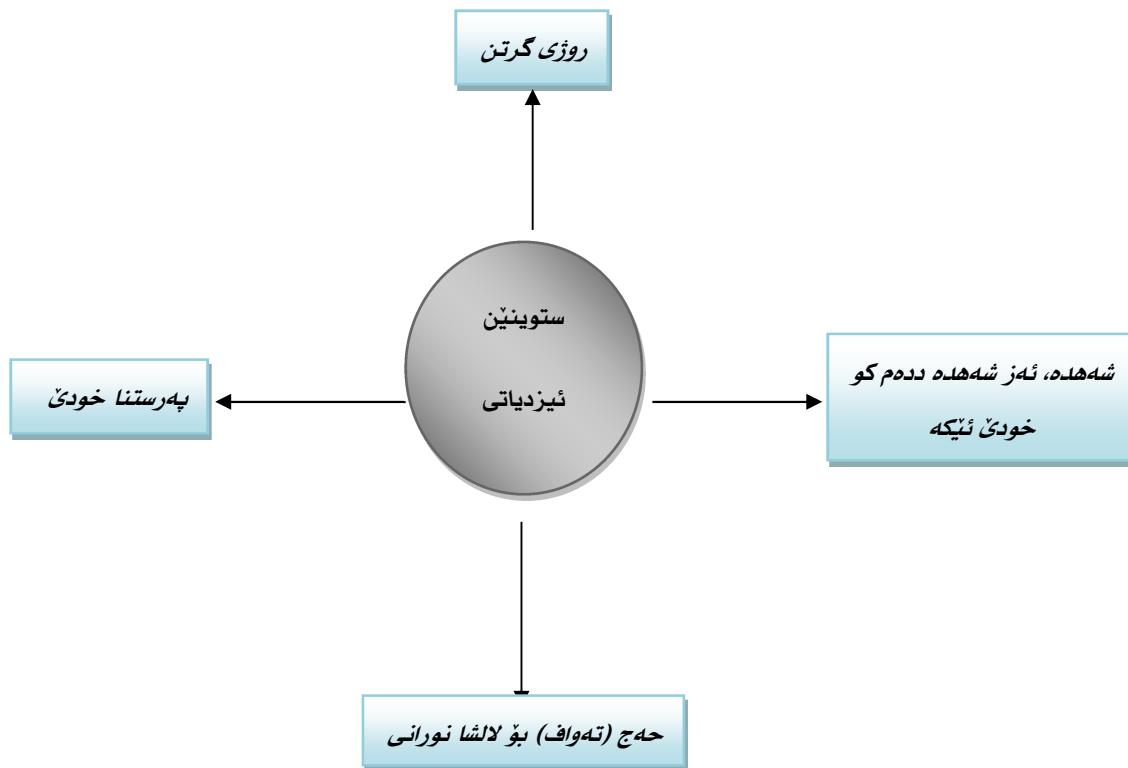
((جارل روم و جارل فرس جهورا بدھنگ کھفتی (کوردستانی) دا لئی نئیوریت

ئەز چەمە؟ دەرويشى بى تاسىس و بەدى
لى بەن، تاسى مە نابىت كەس بىرىت
سەد وەكوى رووستەم ل پەھى نەۋەقاس دەچن
تاسى (كوردا) ل دۇغ كەسى نازفېرىت) ^(١٠).

هەلبەت پىدەفييە ئەم ئامازى ب وى چەندى ژى بکەين گەلەك ژ رى ورەسم و تىتال و
بىر و باودر و سترانىن فولكلورى ھەنە ئەفرو د ناڭ ئىزدىيياندا سەرەتكانى يىن وان بۇ ئىزدىييان
قەدگەرین، ياشار كەمال دېيىزىت:

((... دوعاكانيشيان وەك ئىيمە لمبەر ناخوين. ج منداڭ بى، ج كەنج و پىر، يان شىخ و مير
بى، رووه خۆر رادەوەستن و ھەرجى حەزىيان لېپى لە دلى خۆيان بە خورى دەلىن. رەنگبىن ئەم
دوعايىانە باشترين دوعابىن كە بنىادەم تا ئىستا بە سەر زارى هاتى. رەنگبى باشترين و جوانترىن ستران
و شىعر كە ئىستا گوتراپىن ھەر لە دوعا شىانەوە و مرگىرابىن. رەنگ بى پايدە و بناغانە ھەممۇ چىرقۇك و
داستانەكانى مىزوپوتاميا ھەر ئەو دوعايىانەبن. لە مىزوپوتاميا، مىلاھتان، ئايىنەكان و شارستانىيە
جىاجىاكان)

(چىرقۇكا گۈزىرتەي. اب، ف، خ، ل ٤١٠)

دایگرام (۲)

ستوينين سەركىيىن ئايىنى ئيزدياتى

ح - ميسولوزيا (خدرى زينده) و ناسناما ھەقپارا كوردى يا نەتهوى:

ياشار كەمال، د بەشى نەھىدا، ڈ رۆمانا چىرقا گزيرتهى (بنىرە فورات خويىنه لوبىه) دا باسى بەشەكى رىورەسمىن ئىزدييان دكەت، ئەڭ رىورەسمە وەك پىناسەيەك دايىه بىر و باوهەرىن ئايىنى ئيزدياتى. ب تايىبەتى باس ل جەزنا (خدر نەبى - زينده و خدر ئەلياس) كەت. باس ل سەرچاوانىيىا ب رىقەچونا ئەفى رىورەسمى دكەت. بەلى زىندى كرنا ئەفى جەزنى پەيوەندى ب ميسولوزيا كوردى وەك دەلالەت بۇ ميسولوزيا (خدرى زينده) فە هەمە. ئىزدى ئەفى كەسايەتى يى ئاشۋىپى بەرز و ب نرخ دزانىن. ديسان باس ل سەرچاوانىيىا ب رىقەچونا ئەفى رىورەسمى دكەت ب تايىبەتى فەخوانىدا سرودان و زەنپىدا ميوزىكى، ب تايىبەتى (دەف و بلويل يا شقان (دەف و الشباب) ڈ لايى قەھول بىزىئىن روحانى يىن ئيزدييان فە. ياشار كەمال وەسا باس ل جەزنا خدر ئەلياس دكەت:

(باسكىرىنى رىورەسمىك لە رۆزى خىلر ئەلياس دا بەرىۋەدەچىت. باسكىرىنى ۋەنپىنى سەد پېرى پېكەوە شان و مشانلىانى سەدان كەس پېكەوە سەماكىرىنىيان. تا ئەو زياتر باسى بۇ دەكىرىن، فرمىسەك زياتر لە

چاوهکانی موسا ئالغا خردبیووندوم. هەرومکو خۆیان دەیانگووت ئەوانیش هەر لەم تاوجەبى تۇرۇو سەھە چووبۇونە كرىت. سەدان مەۋە بە سەما و خولانەوە دەرياكانىان خستە پشت سەرو بۇ ئەخاک و ولاتە دېرىن و ئەم دۇنيا بېرىشكۈيە كۆچيان كرد).
 (چىرقۇكا كىزىرتەمى - ۲، ئا، خ، م، پ ۵۳۶).

خدرى زىندە د جەزنا خدر ئەلياسدا د ئاستەكى پىرۇز دايە. ئىزدى وەكى رىزگرتەن بۇ دو خوداوندان سى رۆزان ب روْزى دىن. ئەڭ روْزى گرتەن ل دەف وان ئىكجار پىرۇزە، د ئايىنى ئىزدىياتىدا د بىنیاتدا نافى ئەقى جەزنى (خدر نەبى و خدر ئەلياسە). (ل دويىش مىسولۇزىا ئىزدىيان ئەقە ب نافى دو پىغەمبەران دەيىتە ناسىن: خدر نەبى (زىندە) و خدر ئەلياس (ئەلياس). خدر(زىندە - نەبى) ل دەف ئىزدىيان خودانى حەززىكىن و مراد ھاسلىكىتىيە، بەلى خدر (ئەلياس - ئەلياس) خودانى پشتەقانىيىا ئەوان كەسىن دەستكورت و نەخوھش دەيىتە ھەزمارتن. ئەق جەزنى د پىنجشەمبىا ئىكى د ژ مەھا شواتى هەر سال دەستپىدكەت. لى پرووسييىسا روْزىگرتى وەكى رىزگرتەن بۇ ھەردو پىغەمبەران ل رۆزا سىشەمبىا ھەمان مەھ دەستپىدكەت. ئىزدى سى رۆزان ل دويىش ئىكدا ب روْزى دىن، سېپىدەيا سىشەمبىا بەرى ھەلاتنا روْزى ل دەمزمىر پىنج يان شەشى سېپىدى پاشىقى دخون و پاش روْزاقابۇنى فتارى دكەن. ل گور مىسولۇزىا ئىزدىيان وەسا دېيىن خدر ئەلياس ل رۆزا پىنجشەمبىي ژايىك بۇويە. روْزبۇونا خدر نەبى ل رۆزا ئەينىيى يە. د فى مەھىدا وەكى نەرىت كەج و ژىن ئىزدى د ماوهىي روْزىگرتنا جەزنا خدر ئەلياس و خدر زىندەدا، دەرزى و دەزوپىا دورىنى و شەبىي پېرىچى ب كارنائىين. ديسان وەكى رىزگرتەن بۇ مەرييىن خوھ ئەو د ھەرسى روْزىن روْزىگرتنىدا ب تايىبەتى ل ئىقشارىيىن پىنجشەمب و ئىنيان دا (نانى مرييان) ل سەرخەلگى بەلاقدكەن و دېيىزنى (ئىقشارىن). درۆزا بەرى جەزنا خدر نەبى و خدر ئەلياسدا ئىزدى مالىن خوھ پاقز و بژوين دكەن. ل گور مىسولۇزىا ئىزدىيان ھەسپى (خدر نەبى) زىدە يى پىرۇزە. ئەو دوى باوهرىي دانە خدر نەبى د دنیايىدا ل سەر ھەسپەكى د فرىت و دگرىت. بەلى ئىزدى د شەقا بەرى جەزنىدا ج كەس دەرگەھەن خانىيىن خوھ ناگىن، ئەو ھزر دكەن دېيت خدر نەبى بھېتە مالا وان)^(۱). ئىزدى بۇ ساخكىندا جەزنا (خدر نەبى و خدر ئەلياس) دېيىز:

((ھەوارا مە خىر نەبى، خىر ئەلياس

سوارى ھەسپى بوز)).^(۲)

خ- سه‌مولا روبارا فورات و ندوگهف و هه‌رهشەبىن هىزىن ناچەيى ل سەرئىزدىيان:

ياشار كەمال، د بەشى شەشىدا، ژ رۆمانا چىرۇكا گزيرتهى (بنىرە فورات خوينەلويە) دا دورىشمى (بنىرە فورات خوينەلويە) دكەتە هيمايدەك ژ بۇي كومەلكۈزىيا ئىزدىيان ب دەستى ئوسمانىيان، ديسان تالانكرنا مال و مولكىن وان و كوشتنا مرؤقىن وان و بىرنا زاروک و كچىن ئىزدى وەككىو غەنيمه و سەبايا و بى بەھركىرنا وان وەككىو مرؤف و هەولۇدا بۇ چنەكىن و بشافتىنابىر و باوهەرىيەن وان. وەككىو هەستەك ھاوبەش و پرسەك مافىن مرؤقى و پىسەكرا ژىنگەھى دەرئەنجامى شەرىن گران و كوشتارگەھ و سوتنا گوند و بازىرن وان گرىددەت ب ژناقىبرنا ئىك كەفتىرەن ئايىنى كوردىدا دېرىت:

(فورات، بە رۆزان، بە مانگان پېپىو لە لاشە مەرقۇق. بىرۋانە، فورات خوئنابىيە. دەتكوت دېجە، دېجە بەررۆزان، بە مانگان پېپىو لە لاشە مەرقۇق. هەممو ھەلۇي دنيا دارۋانە بىبابان و زگى خۇيان لە كوشتى مەرقۇق تىركىد.)

(چىرۇكا گزيرتهى- ۲، ب، ف، خ، ل ۴۰۸).

ئايىنى ئىزدىياتى - ئىزدى وەك بالەك ژ (تىريھىيىن حەفت پەريان) ب درېزىيَا دېرۇكى مەزنەتىن ھەو و گەف و هەرەشە ژ بۇ ژناقىبرن و بشافتىنائىيىن وان ھاتىنەكىن. باھرا پت ئەممەوى و عەباسى و سەفەوى و ئوسمانى گەلەك كومەلكۈزى دەرى ئىزدىيان ئەنجام دايىن ب درېزىيَا دېرۇكى گەف و هەرەشەبىن مەزن ل سەر ئايىنى ئىزدىياتى يى ھاتىنە ئەنجامدان، ھەولۇدان مەزن بۇ ژناقىبرنا ناسناما ئەقى ئايىنى ھاتىنەكىن و ب ھەممو شىيەيان وەك دەربەدەرلىك، رەگەزىكىن، گەورىنا (سەفەوى و ئوسمانى) بىوویە. لى (پشتى پەيدابۇونا دەستەلاتدارى يى سەفەوى ۱۵۰۱- ۱۷۲۲). ل سەر بىنهمايەكى شىعاتىيەكا تۈوندرەو و ب سەر كىشى يى شاھ ئىسماعىلى سەفەوى ئەردەبىلى، ئىزدىيىن كورد و ب ھەمان شىيە مۇسلمانىيىن كوردىن سونە كەفتەنە ژىر گەف و بشافتىن وان، ب تايىبەتى ئەو كەسى نە گوتبايە (أشهد ان على ولى الله) ب مرنى دهاتە گونەھبارلىك، چونكۇ جەھى كەشەكىن و بەلاقبۇونا فى حکومەتى ل دەڭھەر ئازەربايغانى بۇو، گەلەك زەرەر و زيان ب كوردان كەفتەن كو بازىرى (خوى) ئى مەزھەب سوننە يان ل سەر ئايىنى ئىزدى بۇون، ھەردو ئالى ژى ج مۇسلمان بانە يان ئىزدى ل دەف سەفەويان ب كوردىن ئىزىدى دهاتنە ناڭكىن، پەيغا ئىزدى گرنگەتىن و خرابتىن پەيغەب بۇو ل دەف سەفەوى و قىزلىاشان دهاتنە بكارئىنان^(۱۳).

بەلى پشتى ئوسمانى نەشىن ب رېبا ئاشتى و دانوستاندى ئىزدىيان ژ ئايىن و بىرۋار وەرىن وان وەرگىرنە سەر ئىسلامى. ل سەدەيىن (۱۶) و (۱۷) دەست ب بشافتىن وان كر. ب تايىبەتى د نافەراستا سەدى (۱۹) يىدا بەردهوام ئوسمانىيان كومەلكۈزى ل سەر ئىزىدىيان كرىنە. ب ۋى چەندى ئىزدى نەچاربۇون دەست ژ ئاخا خوه بەردهن پەنايى ب بەنە سەرچىايىن قەفقاز و د ناف ئەردەن رووسىيادا.

دیسان د نافبەرا سالیئن (۱۶۴۰) و (۱۹۲۰) يىدا نىزىكى (۴۰ - ۲۰) فەرمانان ل سەر ئىزدىييان هاتىيەكىن. بى رەنگى ئىزدىيان گەلەك جاران خوھ ل سەر چىايىن بلند قايم كرىنە. ئەۋىن ماينە ژىر دەستى دەولەتا ئوسمانى ئەھمۇ وەركەراندەن سەر ئايىنى ئىسلامى و ل سەر مەزھەبى سونى. دیسان د ياسايا توماركىنا خانوبەرەيا ئوسمانى ل سالا (۱۸۵۹). ئى دەركەفتى، ئەف ياسايدە ھاتبۇو دانان وەك شارەكى بئىخنە سەر ئىزدىيان دا ل بىرۋاواھرىن خوھ قەقەتن. دیسان د چارچوقھىيا دەولەتا ئوسمانىدا ژ مافى مولك و تاپويا ھاتبۇونە قەدەغەكىن. ھەتا ئەقرو شارەكى مەزن ل سەر وان ھەيە.

جەھى سەرنج دانى يە ل سەردەمى دەستەھەلاتدارى يَا سەفەويان كومەكە پەرتوكان هاتىيە توماركىن، ئەف پەرتوكە وەك پرۆگرامەكى مەزھەبى بۇون، مەبەستا بەرھەمئىنانا ئەغان پەرتوكان بودزايدەتىكىنا كوردىئن ئىزىدى و مۇسلمانىن كوردىئن سونەبۇون، دیسان ئەف كومە پەرتوكە بۇونە سەرچاوهىيەك ژبۇ ئاراستەكىندا عەجمەم و لەشكەرىن قىلىباشان بۇ كريت كرنا كوردىئن ئىزىدى. (ب تايىبەتى سى ژ گرنگتىن پەرتوكان دا ئەف چەندە ياروون و ئاشكرا هاتىيە وەك پەرتوكا (عالىم ئاراي صفوى - ۱۶۷۶) دانەرى وى نەيى ديارە، ئەف پەرتوكە باس ل مىرخاسى و سەردەما دەستەھەلاتا (شاھ ئىسماعىلى سەفەوى، ۱۴۸۷ - ۱۵۲۴) دەكتە، ب تۈوندى ھەرەشەيى دەكتە سەر كوردىئن ئىزىدى و كوردىئن سونە، دیسان پەرتوكا (عالىم ئارى عباسى) كول سالا (۱۶۱۵) دەست ب نېيسىنە وى كرييە، ژ لايى ئەسکەندەرى بەگى مونشى) يى تووركەمن هاتىيە نېيسىن و ھەرج تشتەكى خراب ھەيە ب سەتكاتى و تەفسىل باس ل كوردىئن ئىزىدى و كوردىئن سونەدەكتە، دیسان پەرتوكا (عالىم ئارى صفوى)دا باس ل ئەوان ھەمۇو ھەۋىن سەفەويان دەكتە ئەۋىن ل سەر كوردان هاتىيەكىن. ب تايىبەتى نافى (صارم خان) وەك پادشاھى كوردىستانا چەكارى (ھەكارى) هاتىيە و مىرخاستىن شەركەرى سەردەمى خوھ بۇويە، ب كەفنه زەردەشتى - ئىزىدى ناڤدار بۇويە^(٤). ياشار كەمال دېيىزىت:-

((ھەمۇو ئىزدىيەكانيان قەلاچوکردن. ئەوانەي ماوېشىن پەنایان بىرە بەر كىيەكەن شىنگال. ئەوانەي لەۋىوە دىن باس لە كوشتارىك دەكتەن باوەر ناكريت. ھەمۇوانيان لە مندالى حەوت سالەوە ھەتا پېرى حەفتا سالە سەربىرپۇھ". چى بەسەر ئەھەنلىكى ئەو ناوجانە ھات؟". لىرەش كەسانىيە زۇرىان كوشتن. ئىزدىيەكان. رووبارى رووماسى و چەندىن رۆزى لە سەر يەك خوپىن بۇو. ئەوانەي توانيان رابكەن رايىنكردن و چوونە سەر چىايىھەكانى ئاڭرى. زۇرىبەيان ئىمە كۆچەرى بىرمانن بۇ ئىران)).

(چىرۇكا گزىرتەي - ۲، ئا، خ، مىپ ۱۰۱ - ۱۰۹).

(ئەنجام)

- رۆمانا(چىرۆكا گزىرتەمى) ژى رۆمانەك گشتىگىر و فەرەنگە. دشىاندایە ژەھر لايەكىفە قەكولىنىڭ ئەكادىيەلى سەر بەھىن نەھىسىن. ياشار كەمەل مىسۇلۇزىا رۆزھەلاتى ب تەككىكە كا ئەورۇپى و ب رەنگەكى بەراوردىكارى ل گەل ئەفسانەيىن رۆزئاۋاپى د دەتە نىاسىن. مىسۇلۇزىا (خدرى زىنندە) باشتىرىن مىناكە.
- ئامازەكىرنا وي ب ئايىننى ئىزدىيى ژى بىناتى سى ئايىنان وەكىو (تىرىن حەفت پەرى) كو پەيەندىيەكى ئىكىسەر ل گەل تىتال و بىرۇباوەرىن ئايىننى مىترا و زەرادەشتى، مانى و مەزدەك ھەبۈون؛ چونكۇ باھرا پەرنەما و بىرۇباوەرىن ئايىننى مىترا و مانى و مەزدەك پارازتىيە.
- ئايىننى ئىزدىياتى دېيىتە بناگەيەك ژ بۇ ئەدەب و داستان و ئەفسانەيىن كوردى، چونكۇ ئايىننى ئىزدىياتى ب ئەدەب ھاتىيە فەھاندىن وەكىو (قەول، ئەفسانە، جەزىن... و هەتى) ب پاقۇر و بژۇين ھاتىيە ئاڭاڭىن. ھەممۇو تشتى وان ژى ب كوردى يە.
- دوارى زىنديكىرنا كەسايەتىيىن كارىگەر د دىرۆكا كوردىدا، نەمازە وەك (شىيخ ئادى) وەك ھۆزانىغان د ئەدەبىياتىن كوردى دا، وەكىو كەسايەتى يەك نشتىمان پەروەر ئىكە ژ وان ھۆزانىغانىن كوردىن ھۆزان ل سەر (كورد و كوردىستان) ئى گوتىنە.

سەرۆکانی و ژیەدر:

(*) 2015 - 1923 KemalYaşar (Yaşar)، ياشار پەيغەم تۈوركىيە، وەك ناسنافى وى يى ئەدبى و ناڭ و دەنگ دھىتە نىاسىن. ناڭ وى يى درست (كەمال سادق كوكچەلى يە، زېدبارى ياشار (لاوك و دەنگبىز، مىوزىكىزەن، هۇزانقان، پەيامنېرىز، رىپۇرتاژنۇنىسىز، رۇزئىنەنۋىسىز، چىرۇك بېز، سىاسەتمەدار، جوتىيار، قەبالە نېمىس... وەت). د ژىي شەھى سالى يى هەتا يازىدە سالىيىدا ل دەفھەرا چوکورقا ب (ئاشق كەمال) ھاتىيە نىاسىن؛ چونكۇ شىانەكە مەزن د وارى فەھاندىن و گۇتنى سەرائىن شىنى و دىلان و داستانىن فولكلورى داھەبويە. ياشار پەيغەم تۈوركىيە يان بىزىت يان ئافەرىن(دھىت. پەت ناڭ ياشار (Yaşar) ب (ناڭھەرىن) دھىتە دىاركىن. بۇ پەت پېزىنيان ل دور ژيان و ژينا ياشار كەمالى بنىرە:

- sasari Mevlut, Arapça – Türkçe, Gonca Yayınevi, 1 Baskı, Turkia, Istanbul, 1991, s 488.
 - sasari Mevlut, Arapça – Türkçe, Huzar Yayınevi, 1 Baskı, Turkia, Istanbul, 2012, s 230.
 - http://fa.wikipedia.org/wiki/Yasar_Kemal.
- يشار كەمال، الارض حديد...السماء نحاس، ت: جلال فتاح رفعت، ط، م: دار الحرية، العراق، بغداد، ١٩٩١، ص. ١١.
دیسان بنىرە: كەمال كارا ئۆغلۇ، كورته مىزۇوویەكى رۇمانى تۈوركى ١٨٧٢ - ١٩٨٩، و: حەممە كەريم عارف، ج، چا: شقان، كوردستان، سليمانى، ٢٠١٣، ل. ٤٧٦.

(١) بۇ پەت پېزىنيان ل دور رۇمانا (چىرۇك كەزىرتەي) دا بنىرە:

- يەشار كەمال مەللىيەتى يەك باڭ بىلەو دەكتەرە، نوسىنگەئەمانى، رو: باس، ژ: (١٥٨)، ٢٠١٣، ل. ٨.
- ياشار كەمال، پېشەكى يا چىرۇكى دورگە (بىرونە فورات خویناوىيە - بەرگى يەكەم)، و: رىباز مستەفا.
- ياشار كەمال، چىرۇكى دورگە، بەرگى داۋىي، (ئاوشواردنەوەي مېرروولە - بەرگى دووھەم)، و: رىباز مستەفا.
- ھەفتىتن ل گەل م. رىباز مستەفا، ل قەزا سوران ٢٠١٤/١٠/٨.
- اسكندر حبىش، في روایة (انظر إلى الفرات) يشار كەمال و تركيا الأقلية المقهورة، ج: المدى، م: مؤسسة المدى، ع: ٥٦٤، العراق، بغداد، ٢٠٠٥، ص. ١١. تىپىنەك گرنگ:
- ج گ (ب، ف، خ - ب)، چىرۇك كەزىرتەي (بنىرە فورات خوينەلويە - بەرگى ئىكى).
- ج گ (ئاڭ خ - ب)، چىرۇك كەزىرتەي (ئاڭ خوارنا مېرىيەكى - بەرگى دووھەم)

- YaşarKemal,Tîtrwask, Wegêran ji tirkâ Brhan Ronîzêr, Lîs, Ç1, Ça:Ç:Sena ofset, istambul, turkia, 2010,L5 - 7.
- Hevdîtin digel Selîm Temoli (Zankoya Mardîn Artuklo), Mardîn 16 - 12 - 2014.
- Alakom, Rohat, Yaşar Kemal, in Yasitlarında Kurtle, avesta Yayınevi, 2 Baskı, Turkia, Istambul, 2011,s133 - 142.

(*) شىيخى ئادى يى هەكارى: ل دەردورا سالا (١٠٧٥). ل وەلاتى لوپىنلى ل گوندى بىت فار (ب ناڭ خربە قەنافر دھىتە ناسىرن) ئەمۇ دەكەفيتە نشىقىيە رۇزئاھايى زوها ل نەھالا بىقاع ب دویراتىيە مىلەكى ل باشورى بازىرە بەلەبەكا لوپىنلى ژ دايىك بوبويە. بەلەن ھەندەكىن دى دېبىز ناھىرى ھاتىيە دەفھەرا ھەكارى يان. شىيخ ئادى كورى مسافر ل سالا (١١١٦) و ھېقە ژ (لالش) ئەوا دەكەفيتە دەفھەر شىخان ئايىنى ئىزدىياتى بەلاڭرىيە و ب دامەزىنەر ئەقى ئايىنى ژى دھىتە ھەزمارتىن. ل گور ئىنسىكلوبىديا (دائرة المعارف الإسلامية) دېبىزىت: شىيخ ئادى كورى موسافىرى ئەمەوى يە. بەلەن ل گور نەقىسكارىن كىستىيان دېبىزىن: شىيخ ئادى (مار ئادى) يە. دېرەك بۇ خوه ئاڭلىرى ب ناڭ (لالش) پاشى

شیخ ئادى کورى موسافىرى كوردى هاتىه ئەقى دېرى و ئەو دېر ب مولكى خوه زانىيە. دېيىن کورى موسافىر بەرى دەست ب سەر ئەقى دېرى دابگريت شقان كارى ئەقى دېرى بۇويە. شیخ ئادى خودانى پەرتوكا (مژدهدا رۆزە دېيىزىت: "شیخ ھەسنى داسنى پىمامى شىيخى نادى بۇويە. وەك دەيتە زانىن كوشىخەسىنى داسنى سەرۋىكى هوزا ھەمزانىيەن بۇويە. ل ڦىر فەرمانا شىيخى ڦى پەرتوكا خوه ب ناقى (مژدهدا رۆز) دانايە. شیخ ئادى ل سەرددەمى خوه چوپىيە بەغدا، شاگىرى ئىمام غەزالى و سوق يىن دى زانست و زانىن وەرگرتىيە، بۇ ئىكەمین جار (عەقىل ئەلمەنبەجى) خەرقەيا زانستى دايە وي، ھەفالىبەندى ل گەل شىيخ (عەبدولقادر گەيلانى) سەرۋىكى رىچەكا (قادرى) ھەبوپىيە و پېكەت دېرسىسسا حەجى دا پېشكداربۇينە. دنافبەرا سالىن (١١٦١ - ١١٦٢ از.) مەريە. بۇ پەت پېزانيان ل دور ژيان و بەرھەمىن شىخ ئادى بنىرە:

- كەشكۈلى گىيىو، گىيى موکرييانى، بەرگى يەكمەم، ج، چا: علاء، العراق، بغداد، ١٩٨٦، ل ١٣ - ١٤.
- داود مراد خەتارى، ژيان ل ناڭ كوردان دا... مىزۇوپا ئىزدىيان ، ج، چا: ھەوار، كوردستان، دھوك، ٢٠١٢ - ٥١.
- الامير انور معاویه الاموى، اليزيديه والتاريخ والعقيدة والمجتمع، گ، م: (لا يوجد)، سويد، ٢٠٠١، ص ١٤٢ - ١٤٣.
- صديق الدملوجي، اليزيديه، ط، م: لا يوجد، مكان(؟)، ٢٠١٠، ص ١١٧ - ١٢٩.
- كاميران بەروارى، قۇناغىن وەرارا ھەزرا نەتەوايەتى د ھۆزانان كوردىدا ڈ دەستپېكى تا كو دوماھى يَا سەدى بىستى، ناما دكتورايى، كوليجا زمانان، زانكويىا صلاحىدين، ٢٠٠٥.

(*) يەزدان *Yezdan*: سەرۋىكەن ئەپەپە يەزدان يەزدان Yezdan بۇ پەرتوكا ئافىستىي فەدگەربىت. ئانكى يەزدان ڙ زاراوهيا (يەز - Yez) ب رامانا پەسن و پەرسىتىي يە. د زمانى سانسکريتىدا ب شىيەپە (ياز - Yaj) هاتىه بۇيە يازادا - (Yazada) يَا ئافىستىي ب رامانا خودپىدا و خوشقىيە. بەل د زمانى پەھلەوبىدا ناقى (يەزەت - Yezete) ل دەستپېكى هاتىه كورتكەن بول (يەزەت - Yezet) پاشى گەھورىن د سەردا هاتىنە و بۇيە (Yazad) ل سەرددەمى ئىسلامپىدا ديسان گەھورىن ب سەردا هاتىيە، چونكۇ عەرەبان پەپە (يەزدان - Yazadan). نازانىيە و ئەق پەيەقە ب (يىزىد) دركانىيە. داسنىيان ب يەزدان ب يەزىدى كورى مەعاوپىيە گەيدايمە، بنىرە: محمدەد رووف تەھەكۈل، ئائىنە كونكاني كورد، و: لە فارسى يەوه جەلال مەلکەشا، گ: رامان، ژمارە (٤٨)، چا: وەزارەتى پەرودە، كوردستان، ھەلوپىر، ٢٠٠٠، ل ٦٩.

(*) مەرداد ئىزدى، و: كامەران فەھمى، ئايىن و تايىفە ئايىنى يەكان لە كوردستان، ج، چا:(؟)، كوردستان، سليمانى، ٢٠٠٢، ٢٠. ج. ٢٢ - ٢٢.

(*) تېرىن حەفت پەرى: دەماكۇ خالقى خوداوهند، بونەودر درست كرین، تىشتەكى مەزن كر كو ھەموو ماكىن پېكەپەنەرەن جىھانى ل خوه بگرىت. پاشى خوداوهند ئەو حەفت پەرى داخوازكەن و ل گەل رىبەرە وان كو خوداوهندى ئەقى جىھانى بۇويە پەيمانەك بەست، پاشى گايمەك كرە قوربانى، پاشى تەيرەكى مەزن پەقى، پاشى ئەق جىھانە روون و رەنگىن بۇۋ ئەوا نەو ئەم دېبىنин. پاشى دنيا دروست بۇو. پارزىنا جىھانى د ستۇرى ھەر ئەو حەفت پەرىبىان دايە. بنىرە: فيلىپ كرينيروك و كرستىيەن ئالىسۇن، كولتور و ناسنامە كورد و: ل ئىنگلېزىيە و: وريا رەحمانى، ج، چا: خانى، كوردستان، دھوك، ٢٠٠٨، ل ١٥٢ - ١٥٣.

(*) ئەكرەمى مېھرداد، كورد و گەران بە دواي خويىدا، ج، چا: ئاراس، كوردستان، ھەلوپىر، ٢٠٠٧، ل ٧٨ - ٧٩.

- (*) بۇ پەت پېزانيان ل دور ئېتنوگرافيا ئىزدىيان بنىرە:
- مېھرداد ئىزدى، چەرددە باسىك لە بارەرى كوردانە و، و: لە ئىنگلېزىيە و ئەمین شوانى، ج، چا: سەرددەم، كوردستان، سليمانى، ٢٠٠٦، ل ٣٥.
- ھەمان ژىددەر، ل ٣٦٠ - ٣٥٩.
- خەلات الياس باعدرى، مىتولۇزيا د تىكىستىن ئولا ئىزدىياندا، ج، چا: خانى، كوردستان، دھوك، ٢٠٠٨، ل ٢٦.
- فيلىپ كرينيروك و كريستىيەن ئالىيون، كولتور و ناسنامە كورد، و: وريا رەحمانى، ل ١٤٥.

- الامیر انور معاویة الاموی، الیزیدیة و التاریخ و العقیدة و المجتمع، طا، م: (لایوجد)، سوید ،۲۰۰۱ .
 - داود مراد خهتاری، ژیان ل ناف کوردان دا... میژوویا نیزدیان ، چا، چا: هموار، کوردستان، دهوك، ۲۰۱۲ .
 - محمد رروف تمهکول، ناینه کونکانی کورد، و: له فارسی یهوه جه لال مەلکەشا، گ: رامان، ژماره (۴۸)، چا: وزارتی پهروردە، کوردستان، هەلولیر، ۲۰۰۰، ل ۷۲ .
 - (٤) میهرداد نیزدی، چەردە باسیک له بارھەی کوردانەوە، و: ئەمین شوانی، ل ۳۵۲ .
 - (٥) تاووس مەلهک: ئیکەمین سەرمەلهک. تاووسى مەلهک ب پایەیا ھەری بەلنە دناف بیر وباوەرین نیزدیان دا. دېرتوكا پیرۆزا نیزدیان (مسحەفا رەش) دا نافى تاووس مەلهک ھاتىيە، وەسا ھاتىيە نەپىسىن (بەری ئەفراندىنا گەردونى، خودى ئەو وەك ئیکەمین ھەر حەفت تیرىن سەرمەلکان (پەريان) ئەفراندىيە و پاشى ل رۆزا نیكىشەمبى، خودى مەلهکى ئەزازىل و ئەو تاووسى مەلهکە و وەكى سەرۆكى وان ھەمۈوان ب جەڭرىيە، بەلۇ نەو نافى (ئەزازىل) ناف نیزدیان ناھىيەت ب کار ئىيان، بەل ئەو دەھەرین کو نیزدی خوجەن تاووسى مەلهک ب نافىن جوداجودا بكاردىئىن ئەزازىلى كو تاووس مەلهکە (مسحەفا رەش)دا، تاووسى مەلهک (نیزدی يىن باشورى کوردستان - عيراق)، مەلهکى تاووس، (نیزدی يىن موسکو و ئەرمەنستان و گەرجستانى)، خەجى تافوس (کوردستاندا رۆژھەلات - ئىران). بنىرە: خانا ئۆمەر خالى، نیزدیاتى جەڭاڭ، سەمبول، رەتۈوەل و مىت، و: ژئىنگىزى ئەرگىن ئۆپەنگىن، چ، چا: حاجى هاشم، کوردستان، هەلولیر، ۲۰۱۱، ل ۸۴ - ۸۵ .
 - (٦) كرييف (Kriv): پەيچەك مىتايىيە، ب زازاكى Kivra - Kevra ، وەك نەريت پەيمان پیرۆزە ل دەڭ ئیزدى و عەلەويان Alawi و ھاوبەشى د نافبەرا وانما ژى ھەيە. كرييفى تى برايەتى يەكا پیرۆزە، ل گور ئەفى پەيمانا برايەتى يى، ئەو خىزانى كو پەيمانىيا كريفيتى د نافبەرا وانما دا ھەبىت بۇ وان نينه ژنانا ژەندەپ بخوازى و درستنинە. رىزگرتەن و پارازتنا ئەفى پەيمانى گرنگە. دەما زارۆك دناف كوشادەر كەسەكى بھىتە سونەتكەن و ئەو نىشانە دى مىنیتە د ناف دەستى واندا. ئەو زارۆك دېتە كورى وي مالى و ئەو برايەتى تا ئاخىرەتى دى بەرددوام بىت. جەن ئاماژە پېيکەننى يە ئەڭ نەريتە (كرييف - Kivra ، Kevra) دناف کوردان دا گەلەك دېرىنە و ھەتا نەو دناف ئیزدى و عەلەوي يىن كورد دا وەك نەريتەك زەرادەشتى يا بەرددوامە. ئیزدى و عەلەوى ئەفى پەيمانى ب تىنلى گەل موسلمانان ئەنجام دەدن. بەل ل گەل كريستيان و جوھيان ئەنجام نادەن. دېيىنە ئەفى پەيمانى (كرييفى خويىنى). بنىرە:
 - تهامي العبدلي، اسلام الكراد، طا، م:دار الطليعة، لبنان، بيروت، ۲۰۰۷، ص ۱۲۰ - ۱۲۱ .
 - نورى دىرسىمى، درسىم لە مېژووی کوردستاندا، و: د.ئەحمەد فەتاح دزدى، چا، چا: وزارتى پهروردە، کوردستان، هەلولىر، ۲۰۰۱ ل ۵۱ .
 - فاضل عمر، ميترا و ميترا پەرييى لىكولينەك دەستپېيىكى، چا، چا: هاوار، کوردستان، دهوك، ۲۰۰۶ .
 - ل ۶۰ .

(٦) يېزانيان:

- Derguşa Nasnameyê, Lwendîye din, Ç1, Ça: Trikeri, S. m. Ewert, Sewden, Stokholm, 2002, L128 – 129.
 - محمد پروف تهودکولی، ناینە کونکانی کورد، و: له فارسی یهود جه لال مەلکەشا، گ: رامان، ژ:(٤٨)، ل ٦٩ – ٧٠.
 - خەلات الیاس باعدرى، میتولوژیا دتیکستین ئولا ئىزدیان دا، ل ٣٣ – ٣٦.
 - اليزيديه و التاريخ و العقيدة و المجتمع، الامير انور معاوية الاموي، طا، م: (لا يوجد)، سويد ، ٢٠٠١، ص ١٤٢ – ١٤٣.

^(۶) میهرداد ئیزهدی، چهردە باسیک له بارهەری کوردانەوە، و: له ئینگلیزیه وە ئەمین شوانی، ل ٣٤.

^(۸) قوهیه، خهلات به زدن، بگوستگه‌ها سه بشک با لالهش، دفعه‌ای کوستان، گ: دب وک، ۳(۴)، ۱۰۷.

⁽⁴⁾ خلهات الایس، باعده، میتوانند دستگیری نمایند. دیسان بنده، ۵۹ - ۱۰۳.

- Şoreş Reşî, Dîroka Kurdên Koçber (Anatoliya Navîn, Xorasan, Sûriya, Rûsyâ, Bergê (2), Ç1, and Ça: Tryckeri, Almania, Kolin, 2008, L 144 – 145.
- (١٠) گیوی موکریانی، کەشکولی گیبو، بەرگی يەکەم، ج، چا: علاء، العراق، بغداد، ١٩٨٦، ل ١٤.
- کامیران محمد نەبى، قوناغین وەرارا هزرا نەتەوايەتى د ھوزانا کوردىدا، ل ٨٢.
- (١١) خانا ئومەر خالى، ئىزدىياتى (جىڭاك - سەمبۇل - رەتۋوھل و مىت)، و: ژ ئىنگلىزى ئەكىن ئوبەنگىن، و: ژ تىپىن لاتىنى: كۆغان خانىكى، ج، ٢، ل ١٣٢ – ١٤٣. دىسان بنىرە: تەمامي العبدلى، اسلام الکراد، ص ١٢٥ – ١٢٦.
- گیوی موکریانی، کەشکولی گیبو، بەرگی يەکەم، ج، چا: علاء، العراق، بغداد، ١٩٨٦، ل ١٤.
 - کامیران محمد نەبى، قوناغین وەرارا هزرا نەتەوايەتى د ھوزانا کوردىدا، ل ٨٢.
- (١٢) ھەمان ژىدەر، ل ١٣٢.
- (١٣) عەلى تەتەر نىرۇھى(د.)، كورد و مېزۇو(٢)، ج، چا: سېپىز، كوردستان، دھوك، ٢٠١٠. ل ٨.
- (١٤) عەلى تەتەر نىرۇھى، كوردو مېزۇو(٢)، ل ٨٣ – ٨٤. دىسان بنىرە: م.س.لازاريف و اخرون، تاریخ كوردستان، ت: د.عبدى حاجى، طا، م: حاجى احمد، كوردستان، دھوك، ٢٠٠٦. ص ٦٩.